

GREGOR ANIKÓ

MENNI VAGY NEM MENNI?
**Módosítja-e a romákkal kapcsolatos attitűd és
az eljöveteleli szándék, valamint ezeknek a kapcsolata
a deliberáció eredményeinek interpretálását?**

Bevezető

A 2005 nyarán és őszén zajló Magyar Agora című kutatás a magyar társadalom véleményét és annak megváltozását, kialakulását kívánta vizsgálni a romák helyzetéről és beilleszkedési lehetőségeiről. A kutatás két lépcsőfokban zajlott, az első körben 2005. nyarán egy több mint 1000 fős országos, a 18-65 éves népességre nézve a legfőbb szocio-demográfiai változók mentén reprezentatív kérdőíves adatfelvétel zajlott. A második lépcsőfokban a kérdezetteket a szeptemberi Magyar Agora vitahétfőjére invitálták. A kérdezettek csak annyit tudtak, hogy a romák helyzetével kapcsolatos vitára hívják őket. Ebből az 1000 fős mintából 200 ember jött el a deliberatív hétfőjére. A meghívottak kiscsoportos üléseken vettek részt, ahol a szegénység, a diszkrimináció és a szegregáció problémáját vitatták meg, majd minden egyes szekcióvita után plenáris üléseken találkoztak a témák szakértőivel. A deliberáció lezárásaként pedig még egyszer kitöltötték a nyáron már egyszer lekérdezett kérdőívet. A két kérdőív tökéletes mása volt egymásnak, így kiválóan alkalmas arra, hogy megvizsgáljuk, a deliberáció hatására változott-e a résztvevők véleménye a romákkal kapcsolatban, változtak-e a romák iránti attitűdjeik, és ha igen, milyen irányba.¹

¹ Ezzel a kérdéssel foglalkozik KOLTAI Júlia és LIPPÉNYI Zoltán tanulmánya.

Elemzésünkben arra a kérdésre keressük a választ, hogy vajon a különböző szocio-demográfiai tulajdonságaikban, illetve a romákkal szembeni attitűdjeikben különböznek-e azok, akik elfogadták a meghívást a deliberációs hétvégére és részt vettek rajta, azoktól, akik végül otthon maradtak. Ez a kérdés különösen abból a szempontból lényeges, hogy hogyan kell a deliberáció előtti és utáni véleményekben bekövetkező változásokat interpretálni. A legfontosabb kérdés az, hogy a deliberáción résztvevők mennyire különböznek azoktól, akik otthon maradtak. Kik jönnek el inkább egy ilyen vitahétvégére: azok, akik negatívabb véleménnyel viseltetnek a romák iránt, és úgy vélik, hogy most jól megmondhatják a véleményüket, vagy azok, akik elkötelezettebbek a romák társadalmi integrációjában. Ebből a szempontból érdekes, hogy milyen véleményváltozást tapasztalhatunk a romákkal szembeni attitűdökben: ha pozitív irányba mozdulnak el a vélemények a deliberáció után, az vajon annak köszönhető-e, hogy a beszélgetések során érintkeztek romákkal, és így csökkent a bennük lévő előítélet.

Először az 1000 főt tartalmazó adatbázisból klaszteranalízissel olyan csoportokat hozunk létre, amelyek a romákkal szembeni attitűdök mentén különböznek egymástól. Ezt követően három kérdésre keressük a választ: különböznek-e a deliberáción részt vettek és az otthon maradók a romákkal szembeni attitűdjeik tekintetében; különböznek-e szociodemográfiai háttérükben; és végül azt mutatjuk be, hogy ez a szociodemográfiai háttér vajon az otthon maradók vagy a résztvevők esetében határozza meg erősebben a romákkal kapcsolatos érzületeket.²

A cigánysággal szembeni előítéletek alapján létrejövő csoportok

Összesen hat változót használtunk fel a klaszterek létrehozásához.³ Mivel ezek maguk is összetett változók, ezért azt is célszerű megmutatni, hogy milyen elemi változókból jöttek létre.

- 1) *Nem cigányok hátrányos helyzetének okai, belső oktulajdonítás mértéke.* Főkomponens-analízissel jött létre a következő elemi változókból:
  - 1a) Azok szegények, akik nem szeretnek dolgozni.
  - 1b) Azok szegények, akik nem tudnak vigyázni a pénzükre.

---

² Az első kérdésre egyszerű keresztábra-elemzéssel, a másik két kérdésre logisztikus regressióelemzéssel keressük a választ.

³ Lásd KOLTAI Júlia, DES Júlia és RÉNYI Dániel kvantitatív elemzését és prezentációját a deliberáció során készült adatfile-okból (letölthető: www.magyaragora.org). Ebben található egy hasonló témájú klaszterelemzés, az ottani változók közül néhányat megváltoztatott módon létrehozva, beépítettünk a klaszterképzőváltozók közé. Az új változók létrehozásában KOLTAI Júlia és LIPPÉNYI Zoltán is segédkezett.

1c) Azok szegények, akik nem tesznek magukért és mindent a társadalomtól várnak.

Mindegyik elemi változó az adott állítással való egyetértést méri egy 1–5-ös skálán. A főkomponens által megőrzött információ 63 százalék.⁴ A változó nagy értéke azt jelenti, hogy a kérdezett a nem cigányok hátrányos helyzetét belső, az egyénből fakadó tulajdonságoknak tulajdonítja.

2) *Cigányok hátrányos helyzetének okai, belső oktulajdonítás mértéke.* Ez a változó is főkomponens-elemzéssel jött létre az alábbi változókból:

2a) A cigányok azért vannak hátrányos helyzetben, mert nem szeretnek dolgozni.

2b) A cigányok azért vannak hátrányos helyzetben, mert nem tudnak vigyázni a pénzükre.

2c) A cigányok azért vannak hátrányos helyzetben, mert semmit sem tesznek magukért, és mindent a társadalomtól várnak.

Ezek a változók is 1-5-ös skálán mérik az egyetértést. A létrejött főkomponens által megőrzött információ 68 százalék.⁵ A változó nagy értéke azt jelenti, hogy a kérdezett a cigányok hátrányos helyzetének okát a cigányok belső tulajdonságaiban látja.

Jóllehet, több item is rendelkezésre állt volna, ám az azonos tartalmúak közül csak ez a három állt össze egységesen a cigányokra és a nem cigányokra.

3) *A cigányság helyzetének változásához a belső tulajdonságok megváltoztatása szükséges.* Szintén főkomponens-elemzéssel jött létre a következő elemi változókból. Ön szerint mi szükséges ahhoz, hogy javuljon a cigányság helyzete? (0–10-es skálán):

3a) a cigányok akaratereje

3b) alkalmazkodjanak a nem cigány lakossághoz

3c) a cigányok szorgalma

A létrejött főkomponens az összes információmennyiség 56 százalékát őrzi meg.⁶ A változó nagy pozitív értéke azt jelenti, hogy a kérdezett szükségesnek látja a belső tulajdonságok megváltoztatását a cigányság helyzetének megváltozásához.

⁴ A változókhöz tartozó kommunalítások sorrendben: 0,659; 0,619; 0,620.

⁵ A változókhöz tartozó kommunalítások sorrendben: 0,772; 0,505; 0,75.

⁶ A változókhöz tartozó kommunalítások sorrendben: 0,537; 0,53; 0,611

- 4) *A cigányságot egy 0–100-as skálán átlagosan mennyire ruházza fel negatív tulajdonságokkal. Az alábbi változók átlagaival mérjük ezt. Mennyire jellemző a cigányokra, hogy...*
- 4a) élnetetlenek
  - 4b) megbízhatatlanok
  - 4c) nem összetartóak
  - 4d) erőszakosak
- 5) *Diszkriminációs hajlandóságot mérő változó. 5 standardizált változó összegeként jött létre.*
- 5a) Iskolai szegregációval való egyetértés mérő főkomponens (megőrzött információ: 64 százalék, nagy pozitív értéke: szegregációpárti)
  - 5b) Mit gondol a lakóhelyi diszkriminációról, 1–5-ös skálán mérve, ahol az 5-ös érték jelentése: lakóhelyi diszkrimináció párti
  - 5c) szórakozóhelyi diszkrimináció megítélése, 1–5-ös skálán mérve, ahol az 5-ös érték jelentése: törvénytelennek, de helyesnek találja a szórakozóhelyi diszkriminációt
  - 5d) lakóhelyi beköltözés akadályozása, 1–3-as skálán mérve, ahol a 3-as érték jelentése: a hatóságnak a beköltözőt el kell távolítani
  - 5e) munkahelyi diszkrimináció megítélése, kétértékű változó: van ill. nincs joga a munkáltatónak

A standardizált változók összegeként létrejött új mutatót diszkriminációs indexnek nevezzük a továbbiakban. Az index nagy értéke azt jelenti, hogy a kérdezettben erős a romákkal szembeni diszkriminációra való hajlam.

- 6) *A cigányok és a nem cigányok közti konfliktus kezelésének lehetősége, külső megoldási mód javaslata. Az alábbi állításokkal való egyetértés (1–5-ös skálán) átlaga*
- 6a) Külön kormányprogramra van szükség a cigányok megsegítéséért.
  - 6b) Több felvilágosításra van szükség, hogy csökkenjenek a cigányokkal szembeni előítéletek.
  - 6c) Szigorúbb törvények kellenek a cigányokkal szembeni diszkrimináció ellen.
  - 6d) A cigányokat hátrányosan megkülönböztető intézményeket és személyeket szigorúan meg kell büntetni.
  - 6e) Erős hatósági és érdekvédelmi jogkörrel kell felruházni a cigány kisebbségi önkormányzatokat.
  - 6f) Az általános és középiskolában tanítani kéne a cigányok történetét és irodalmát.

Mindenekelőtt vizsgáljuk meg, hogy hogyan kezeljük azokat a válaszgyűjtéseket, amelyekhez válaszmegtagadások is tartoznak. Ez azért fontos kérdés, mert eldönti, hogy a klaszteranalízis során hogyan kezeljük a hiányzó értékeket. Ha kettő vagy annál több változón nincs valakinek érvényes válasza, az nem vesz részt a klaszteranalízisben. Látvá ugyanakkor azt, hogy a mintának mindösszesen 76 százaléka rendelkezik az összes klaszterképző változón érvényes választal (lásd 1. táblázat), ezért fontos, hogy azok a válaszadók is részt vegyenek a klaszteranalízisben, akiknek egy változón hiányzik az érvényes válaszuk.

1. táblázat: A 6 klaszterképző változón hány hiányzó válasza volt a megkérdezetteknek, százalék

Hiányzó válasz	Megoszlás
0 db	76
1 db	18
2 db	4
3 db	2
4 db	0
Összesen	100

A könnyebb interpretálhatóság kedvéért azok a változók is standardizálva kerültek be a klaszteranalízisbe, amelyek eredetileg nem ilyen formában voltak jelen az adatfájlban. Ezek alapján minden változó 0 várható értékű, 1 szórású változóként került be a klaszterképző változók közé. A klaszteranalízis során négy csoportot sikerült elkülöníteni egymástól: (1) masszív gyűlölködő, diszkrimináció iránt fogékony (2) előítéletes, de nem diszkriminálna (3) politikailag korrekt, minimálisan előítéletes (4) filoroma, a romákkal szemben teljesen elfogadó. A különböző klaszterek középpontjai a klaszterképző változók mentén 2. táblázatban látható értékekkel bírnak.

A táblázat utolsó oszlopában a klaszterképző változókhoz tartozó F-értékek szerepelnek. A legnagyobb F-érték (376,86) kb. háromszorosa a legkisebbnek (123,40). A klaszterképző változók „klaszterképző ereje” nem különbözik az elfogadhatónál nagyobb mértékben.

2. táblázat: *Végleges klaszterközpontok*

	Masszív gyűlölködő	Előítéletes, nem diszkriminálna	Politikailag korrekt	Filoroma	F-érték
Nem cigányok hátrányos helyzetének okai, belső tulajdonságok (+: belső okok miatt hátrányos helyzetűek)	0,619	0,106	-0,954	-0,305	181,83
cigányok hátrányos helyzetének okai, belső tulajdonságok (+: belső okok miatt hátrányos helyzetűek)	0,675	0,330	-0,712	-1,171	376,86
A cigányság helyzetének változásához a belső tulajdonságok megváltoztatása szükséges (+: nagy egyetértés)	0,451	0,406	-1,395	-0,151	305,79
A cigányságot mennyire ruházza fel negatív tulajdonságokkal (+: nagy arányban tulajdonít negatív tulajdonságokat)	0,453	0,207	0,007	-1,281	191,47
Diszkriminációs hajlandóságot mérő változó (+: nagy hajlandóság a romák diszkriminációjára)	0,615	-0,086	-0,116	-0,866	123,40
Cigányok és a nem cigányok közti konfliktus kezelésének lehetősége, külső megoldási mód javaslása (+: nagy egyetértés)	-0,916	0,694	0,174	0,329	290,10

Ezek alapján kirajzolódnak a különböző profilú csoportok, melyek mintabeli megoszlása a 3. táblázatban látható. A *masszív gyűlölködők* mind a cigányok, mind a nem cigányok hátrányos helyzetének okait belső tulajdonságokban látják, és egyetértenek azzal is, hogy a cigányság helyzetének megváltozásához belső, személyes tulajdonságaikban kellene megváltozniuk. A cigányságot nagy arányban ruházzák fel negatív tulajdonságokkal, és ennek a csoportnak van egyedül diszkriminációs hajlama. Ők tehát már túllépnek a pusztá előítéleteken, náluk nem csak kognitív szinten jelennek meg az ellenérzések, hanem a potenciális cselekvéseiket is előítéletek irányítják. Nem értenek egyet a külső megoldási módokkal,

a konfliktusok kezelésének eszközét nem segítő, a romákat integráló programokban látják.

Az *előítéletes, de nem diszkrimináló* csoport a cigányok és a nem cigányok hátrányos helyzetének okát szintén belső tulajdonságokban látja, ám a cigányok hátrányos helyzetének esetében nagyobb mértékben vélik úgy, hogy a személyes tulajdonságaik miatt vannak hátrányos helyzetben. Ezzel összhangban úgy gondolják, hogy a romáknak belső tulajdonságaikon kellene változtatniuk ahhoz, hogy jobb legyen majd a helyzetük. A cigányságot inkább negatív tulajdonságokkal ruházzák föl, de mindezek ellenére nem értenek egyet a romák diszkriminációjával (vagy nyíltan nem vállalják fel az ilyen jellegű véleményüket). Érdekes, hogy a klaszteranalízis során létrejött csoportok közül az övék az, amelyik a leginkább egyetért azzal, hogy a cigányok és nem cigányok közti konfliktus megoldásában külső megoldási módokat is be kell vonni.⁷

A következő csoportnak a *politikailag korrekt* címkét adtuk. Nem jelenthetjük ki egyértelműen, hogy ez a csoport már ne lenne előítéletes a romákkal szemben, hiszen bár cigányok és nem cigányok esetében egyaránt úgy gondolják, hogy nem belső tulajdonságaik miatt élnek hátrányos helyzetben, de látható, hogy a cigányok esetében hajlamosabbak belső okoknak tulajdonítani a hátrányos helyzetet, mint a nem cigányok esetében. Ugyanakkor egyáltalán nem gondolják úgy, hogy a cigányság helyzetének megváltoztatásához belső tulajdonságaikban történő változtatás szükséges. Ez fakadhat abból is, hogy szkeptikusak abban a kérdésben, hogy valaha változhat-e a cigányság helyzete. Ez a csoport a cigányságot közepes mértékben ruházza fel negatív tulajdonságokkal. Nincs diszkriminációs hajlandósága, és a cigányok és nem cigányok közti konfliktus kezelésére inkább külső megoldási módokat javasol.

Az utolsó csoport a *filoromák* csoportja. Mind a cigányok, mind a nem cigányok esetében elutasítja azt, miszerint belső tulajdonságaiknak köszönhetnék hátrányos helyzetüket, ám szemmel látható, hogy a romák esetében ez fokozottan igaz. Szintén nem értenek egyet azzal, hogy a romák helyzetének megváltozásához belső tulajdonságaik megváltoztatásán keresztül vezetne az út. A cigányságot egyáltalán nem ruházzák fel negatív tulajdonságokkal, és ugyancsak érvényes a csoport tagjaira, hogy egyáltalán nem diszkriminálnának. A cigányok és a nem cigányok közti konfliktus kezelésének módjára pedig külső megoldási módokat javasolnak.

---

⁷ Mivel a klaszteranalízis során az alacsony F-értéke miatt ki kellett hagyni azt a változót, amelyik azt mérte, hogy vajon mennyire értenek egyet azzal a kérdezettek, hogy a cigányoknak személyes tulajdonságaikban is meg kell változniuk a konfliktusok feloldása érdekében, ezért itt nem eldönthető, hogy a csoport szerint mind belső, mind külső megoldási módok szükségesek, vagy tényleg csak a külső módokat preferálják.

3. táblázat: A klaszteranalízis eredményeképp létrejövő csoportok megoszlása a mintában és a klaszteranalízisben résztvevők között

	összes megkérdezett (százalék)	klaszterbe soroltak (százalék)
Masszív gyűlölködő	32,8	33,6
Előítéletes, de nem diszkrimináló	29,8	30,5
Politikailag korrekt	19,1	19,6
Filoroma	16,0	16,4
Nem besorolható	2,3	-
Összesen	100,0	100,0

A klaszterek szociodemográfiai háttere

A legfőbb szociodemográfiai változók segítségével először kétdimenziós elemzéssel (keresztáblákkal illetve csoportátlagok összehasonlításával) mutatjuk be, hogy az egyes klasztereket milyen jellemzőkkel rendelkező emberek alkotják. Azokat a keresztáblákat illetve átlagokat vesszük szemügyre, melyekben szignifikáns összefüggés található a különböző klaszterbe tartozás és az adott szociodemográfiai változó között. A keresztáblákban oszlopszázalék szerepelnek, és egyes cellákban az oszlopszázalék mellett feltüntetjük a cellához tartozó adjusztált reziduális értékét is.⁸

A következő hipotéziseket vizsgáljuk meg:

- 1) A nők és a férfiak nem különböznek szignifikánsan abban, hogy mekkora közöttük az egyes klasztercsoportba tartozók aránya. Az előítéletes gondolkodás nem függő a nemektől.
- 2) Az idősebbek között nagyobb az előítéletesen gondolkodók aránya, míg a fiatalabbak toleránsabbak.
- 3) A kistelepülésen élők között nagyobb az előítéletesen gondolkodók aránya, mint a nagyobb településen élők között. A filoromák a fővárosiak és a megyeszékhelyen élők között lesznek várhatóan a legnagyobb arányban.

⁸ Az adjusztált reziduálisok értéke azt mutatja meg, hogy az adott cellában található elemszám mennyire különbözik attól az elemszámtól, amit függetlenség esetén várnánk. Használata azért javasolt, mert sokkal pontosabb egy sima khi-négyzet próbánál, és alkalmazható cellánként. A hüvelykujj-szabály szerint, ha az adjusztált reziduális abszolútértéke az adott cella esetében 2-nél nagyobb, ott már szignifikáns az eltérés.

- 4) Az alacsony iskolai végzettségűek között nagyobb lesz az előítéletesen gondolkodók aránya, míg a magasabb iskolai végzettségűek között az előítéletek nélkül gondolkodók aránya lesz magas.
- 5) Azokban a régiókban, ahol a romák aránya magas, nagyobb arányban lesznek előítéletesen vélekedők, míg Budapesten és Nyugat-Magyarországon kisebb arányban. Ez utóbbi régiókban inkább a előítéletek nélküliek magasabb aránya várható.
- 6) Az alacsonyabb objektív státuszúak várhatóan előítéletesebbek, mint a magasabb státuszúak.
- 7) Az alacsony jövedelmi helyzetűek várhatóan előítéletesebbek, mint a jobb anyagiakkal rendelkezők.
- 8) A helyzetükkel elégedettebbek között alacsonyabb az előítéletesen gondolkodók aránya, míg a frusztráltabbak között inkább magasabb.
- 9) Akinek több roma is él a környezetében⁹, kevésbé lesz előítéletes, mert nagyobb a valószínűsége, hogy kapcsolatba kerül velük, mint azok esetében, akik körül nincs vagy kevés roma él.
- 10) A különböző inaktív kategóriába tartozókon belül előítéletesebb gondolkodás várható.

A kérdézet *neme* és a különböző klaszterbe tartozás között nincs szignifikáns összefüggés ($p=0,11$). Itt tehát bebizonyosodott az a feltételezés, miszerint az előítéletes gondolkodás nem függ a nemektől.

A klaszterváltozó megoszlása viszont már szignifikánsan különbözött az egyes *korcsoportokban* (4. táblázat).

4. táblázat: A négykategóriás életkor és az előítéletesség-klaszter kapcsolata, százalék

	Érvényesen válaszolók	29 éves vagy fiatalabb	30-39 éves	40-49 éves	50 éves vagy idősebb
Masszív gyűlölködő	33,6	26,0 (-3,3)	36,9	39,3	33,3
Előítéletes, de nem diszkrimináló	30,5	28,9	26,6	30,4	36,4 (2,4)
Politikailag korrekt	19,6	25,1 (2,9)	21,3	17,0	14,0 (-2,6)
Filoroma	16,4	19,9 (2,0)	15,2	13,3	16,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A khi-négyzet próba szignifikanciája $0,001 < 0,05$; $CV = 0,09$

⁹ A lakókörnyezetben tapasztalható romaarány nem feltétlenül esik egybe a magas, illetve alacsony arányú roma lakosság régiónkénti elhelyezkedésével.

Látható, hogy a 29 év alattiak között a legalacsonyabb a masszív gyűlölködők aránya, és ugyanez az életkori kategória az, ahol a legnagyobb a politikailag korrektek és a filoromák aránya is. A legidősebbek között viszont a legnagyobb az előítéletesek aránya.

Ha az egyes klaszterekbe tartozók átlagos életkorát vizsgáljuk, akkor látható, hogy az előítéletesen gondolkodók átlagosan valamivel idősebbek, mint az előítélet nélkül gondolkodók, ám nem a filoromák csoportja a legfiatalabb, hanem a politikailag korrekteké (5. táblázat).

5. táblázat: Az egyes klaszterbe tartozók átlagéletkorai

	Átlagéletkorok (év)
Masszív gyűlölködő	40,2
Előítéletes, de nem diszkrimináló	40,3
Politikailag korrekt	36,4
Filoroma	38,4

A településtípussal is szignifikáns, bár gyenge erősségű a klaszterváltozó kapcsolata (6. táblázat).

6. táblázat: A négykategóriás településtípus és az előítélet-klaszter kapcsolata, százalék

	Érvényesen válaszolók	10 ezer fő alatti	Város	Megyei jogú város	Budapest
Masszív gyűlölködő	33,6	43,0 (4,8)	30,1	27,7 (-2,1)	27,0 (-2,1)
Előítéletes, de nem diszkrimináló	30,5	26,3 (-2,4)	39,4 (3,8)	34,2	22,2 (-2,8)
Politikailag korrekt	19,6	18,6	16,9	15,2	28,0 (3,5)
Filoroma	16,4	12,2 (-2,9)	13,6	22,9 (2,9)	22,8 (2,5)
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A chí-négyzet próba szignifikanciája $0,000 < 0,05$; $CV = 0,13$

A 10 ezer fő alatti településen élők között a legnagyobb a masszív gyűlölködők aránya, a kistelepülési megkérdezettek relatív többsége ide tartozik. A városokban élők között a legnagyobb az előítéletesek aránya, míg ez az arány a fővárosiak és a megyei jogú városban élők között a legkisebb, Budapesten inkább a politikai-

lag korrektek, megyei jogú városokban pedig a filoromák a felülreprezentáltak. Az a leegyszerűsítés nem érvényes, miszerint minél nagyobb települést nézünk, annál nagyobb a filoromák illetve a politikailag korrektek aránya, hiszen látható, hogy a megyei jogú városokban élők és a fővárosiak között statisztikai értelemben ugyanakkora a filoromák aránya. A fővárosiak esetében ez a nagyvárosiakra jellemző magasabb toleranciaszinttel magyarázható, míg a megyei jogú városokban a romák alacsonyabb arányával, ebből fakadóan a velük való érintkezés ritkaságával.

A négy kategóriában mért *iskolai végzettség* és az *előítélet-klaszter* közötti összefüggés szintén szignifikáns, bár ennek az összefüggésnek az erőssége is csupán gyenge (7. táblázat).

7. táblázat: A négykategóriás iskolai végzettség és az előítélet-klaszter kapcsolata, százalék

	Érvényesen válaszolók	Általános iskola	Szaktanácsképző	Középiskola	Egyetem/főiskola
Masszív gyűlölködő	33,6	30,1	39,2 (3,0)	32,6	26 (-2,1)
Előítéletes, de nem diszkrimináló	30,5	29,6	34,1	29,0	27,3
Politikailag korrekt	19,6	18,1	14,4 (-2,9)	22,7 (2,0)	24,0
Filoroma	16,4	22,1 (2,4)	12,3 (-3,0)	15,7	22,7 (2,1)
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A khi-négyzet próba szignifikanciája $0,000 < 0,05$; $CV = 0,10$

Bár a diplomások között a legnagyobb a filoromák aránya, érdekes tény, hogy a legfeljebb 8 általánost végzettek között szintén magas ennek a csoportnak a képvisellete. A masszív gyűlölködő csoport aránya a szaktanácsképzőt végzettekben belül a legmagasabb, és a diplomások között a legalacsonyabb. A kiinduló hipotézisünk tehát nem teljesen igazolódott be: a legalacsonyabb iskolai végzettségűek kevésbé előítéletesek, mint vártuk. A leginkább előítéletes csoportnak a szaktanácsképezők bizonyultak.

Ha a különböző *régióba tartozás* és az *előítélet-klaszter* kapcsolatát vizsgáljuk, akkor szignifikáns, gyenge összefüggésre bukkanunk a két változó között (8. táblázat).

8. táblázat: A régióba tartozás és az előítélet-klaszter kapcsolata, százalék

	Érvényesen válaszolók	Budapest	K-mo.	Roma- tengely	Ny-mo.
Masszív gyűlölködő	33,6	27,0 (-2,2)	37,3	33,3	37,0
Előítéletes, de nem diszkrimináló	30,5	22,2 (-2,9)	36,0	31,6	31,9
Politikailag korrekt	19,6	28,0 (3,6)	11,4 (-3,3)	21,2	15,0
Filoroma	16,4	22,8 (2,7)	15,3	13,8	16,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A khi-négyzet próba szignifikanciája $0,000 < 0,05$; $CV = 0,11$

A fővárosban valóban a legnagyobb a filoromák és a politikailag korrektek aránya, míg az előítéletesen gondolkodóké és a masszív gyűlölködőké a legalacsonyabb. A masszív gyűlölködők aránya éppen azokban a régiókban (keleten és nyugaton) a legmagasabb, ahol az nem volt várható. A roma tengely mentén élők között nincsenek felülreprezentálva a gyűlölködők, ahogy nyugaton sem az előítélet nélkül gondolkodó csoportok a legnépesebbek.

Mielőtt a társadalmi hierarchiában elfoglalt hely és a klaszterek segítségével kirajzolódó gondolkodási típusok kapcsolatát vizsgálnánk, néhány szó erejéig ki kell térnünk az objektív státusmérő változó bemutatására. Az *objektív státust* mérő főkomponens a következő változókból jött létre: elvégzett iskolai osztályok száma, tartós fogyasztási cikkek z-score indexe, milyen környéken lakik a válaszadó (elegáns/jómódú/átlagos/inkább szegény/kifejezetten nyomor), illetve, hogy milyen a lakóház állaga kívülről (kifogástalantól az erősen leromlottig ötfokú skálán osztályozva). Elsőként a státusváltozó kvartiliseinek és a klaszterváltozónak az összefüggését vizsgáljuk meg egy keresztábrában. A két változó között szignifikáns az összefüggés, melynek erőssége nem túl erős (9. táblázat).

A keresztábrából kiderül, hogy a legalacsonyabb státusúak között a legnagyobb a filoromák aránya, tehát nem igazolódott be az a hipotézis, miszerint a magasabb státusúak között nagyobb az előítéletektől mentesek aránya. Ugyanakkor a legmagasabb státusúakra igaz, hogy a masszívan gyűlölködők aránya ebben a kategóriában a legalacsonyabb, itt inkább az előítéletes gondolkodás a jellemző. A harmadik kvartilisben (relatív magas státus) a legnagyobb a politikailag korrektek aránya.

9. táblázat: A négykategóriás objektív státusz és az előítélet-klaszter kapcsolata, százalék

	Érvényesen válaszolók	Alsó negyed	2. negyed	3. negyed	Felső negyed
Masszív gyűlölködő	33,6	33,5	37,0	36,5	28,9 (-2,0)
Előítéletes, de nem diszkrimináló	30,5	30,5	33,0	24,8 (-2,6)	36,1 (2,0)
Politikailag korrekt	19,6	16,0	15,9	23,4 (2,3)	19,5
Filoroma	16,4	20,1 (2,0)	14,1	15,3	15,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A khi-négyzet próba szignifikanciája $0,034 < 0,05$; $CV = 0,08$

A jövedelmi helyzet¹⁰ és a klaszterváltozó között éppen csak szignifikáns az összefüggés. (10. táblázat)

10. táblázat: A háromkategóriás havi nettó jövedelem és az előítélet-klaszter kapcsolata, százalék

	Érvényesen válaszolók	Átlag alatti	Átlagos	Átlag feletti
Masszív gyűlölködő	33,6	32,3	35,6	33,5
Előítéletes, de nem diszkrimináló	30,5	29,7	33,4	30,2
Politikailag korrekt	19,6	14,7	17,7	20,3
Filoroma	16,4	23,3 (3,2)	13,2 (-2,3)	16,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

A khi-négyzet próba szignifikanciája $0,034 < 0,05$; $CV = 0,08$

A jövedelmi helyzet és az előítélet-klaszter keresztábrája arról árulkodik, hogy az átlag alatti jövedelmi kategóriába tartozók között a legnagyobb a filoromák aránya. Ez arra utal, hogy a többségi társadalomba tartozó szegényekben egyfajta szolidaritás munkál a romák iránt.

A filoromák aránya az átlagos jövedelműek között a legalacsonyabb. Ebben a jövedelmi kategóriában a legmagasabb a masszív gyűlölködők aránya. Az ő esetükben a státusfélő mechanizmus működésére gyanakodhatunk, hiszen ezt

¹⁰ Átlag alatti = 0-97 ezer Ft (29,6%); átlagos = 100 ezer-156 ezer Ft (34,5%); átlag feletti = 160 ezer Ft v. feletti (35,8%)

a csoportot a lecsúszás veszélye fenyegeti, ami felerősíti az irigység, és ezen keresztül a gyűlölködés lelki tartalékait. Arra is érdemes felhívni a figyelmet, hogy jövedelmi helyzetétől függetlenül az ország lakosságának egy harmadára jellemző a romákkal szembeni masszív gyűlölködés..

Ha az objektív és a szubjektív státuszt közti különbségből fakadó elégedettséget mérő változót vizsgáljuk, nem találunk szignifikáns összefüggést az előítélet-klaszterrel. Tehát ezek alapján el kell vetnünk azt a feltételezést, miszerint a helyzete miatt frusztráltabbak hajlamosabbak előítéletesen gondolkodni, mint azok, akik elégedettek a helyzetükkel.

A *kérdezett környezetében élő romák száma* (a romákkal való potenciális kapcsolat mértékét mérő változó) és a klaszterváltozó között gyenge szignifikáns összefüggés mutatható ki (11. táblázat).

11. táblázat: A *kérdezett környezetében élő romák száma és az előítélet-klaszter kapcsolata, százalék*

	Érvényesen válaszolók	Nincs roma a környezetében	Elvértve	Több szintéren elvértve	Sok roma a környezetben
Masszív gyűlölködő	33,6	40,4 (2,0)	34,3	34,0	21,4 (-3,2)
Előítéletes, de nem diszkrimináló	30,5	31,8	29,6	29,9	35,7
Politikailag korrekt	19,6	15,9	23,0	18,6	17,1
Filoroma	16,4	11,9	13,1	17,5	25,7 (3,1)
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A khi-négyzet próba szignifikanciája $0,001 < 0,05$; $CV = 0,09$

Látható, hogy azok között a legmagasabb a masszív gyűlölködők aránya, akiknek nem él roma a környezetében, azaz nincs potenciális lehetőségük arra, hogy egyáltalán kézzelfogható, elsődleges ismereteik legyenek a romákról. Azok között pedig, akiknek sok roma található a környezetében, a legmagasabb a filoromák aránya.¹¹ Ugyanakkor azon nem romák között, akiknek lakókörnyezetében sok roma él, az előítéletesek aránya is magas. Ez arra utal, hogy a romák és nem romák együttélése erős konfliktuspotenciált rejt, és ez az interakciók gyakoribbá válásával fokozódik.

¹¹ Itt valószínűleg a már bemutatott társadalmi státushatásnak van elsősorban szerepe, hiszen köztudott, hogy ahol sok roma él, ott az ingatlanok elértéktelenednek, és előbb-utóbb már csak a hátrányos helyzetű nem romák maradnak a környéken.

A kérdezett gazdasági aktivitása és a különböző klasztercsoportba tartozás között van szignifikáns összefüggés, bár ez a többi kapcsolathoz hasonlóan gyenge (12. táblázat).

12. táblázat: A gazdasági aktivitás és az előítélet-klaszter közötti kapcsolat, százalék

	Érvényesen válaszolók	Aktív	Gyes, gyed	Nyugdíjas	Munkanélküli	Tanuló	Egyéb inaktív
Masszív gyűlölködő	33,6	35,5	31,4	37,1	23,5	21,2 (-3,0)	38,5
Előítéletes, de nem diszkrimináló	30,5	29,1	35,7	35,5	36,8	33,9	13,5 (-2,8)
Politikailag korrekt	19,6	19,1	8,6 (-2,3)	12,7 (-2,5)	17,6	31,4 (3,6)	28,8
Filoroma	16,4	16,2	24,3	14,7	22,1	13,6	19,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A khi-négyzet próba szignifikanciája $0,000 < 0,05$; $CV = 0,12$

A kereszttáblából kiderül, hogy a GYES-en, illetve GYED-en lévők között a legmagasabb a filoromák aránya, míg a tanulók között a legalacsonyabb, ez utóbbi a politikai korrektségben jeleskedik inkább. Az előítéletesen gondolkodók aránya az egyéb inaktívok között a legalacsonyabb, míg a munkanélküliek között a legmagasabb. Ebben az esetben megint a hasonló gazdasági pozíciókban lévők közötti versengés húzódhat meg a nagyfokú előítéletesség mögött.

Az eddigi eredmények között találkozhattunk egy-két kifejezetten meglepővel is. Ilyen például, hogy az alacsony iskolai végzettségűek és az alacsony jövedelműek között milyen magas a filoromák aránya. Mindezekre a furcsaságokra magyarázatot adhat, ha megnézzük, hogy hogyan alakul a klasztercsoportok megoszlása a romákon és a nem romákon belül (13. táblázat).

13. táblázat: A kérdezett hovatartozása és az előítélet-klaszter kapcsolata, százalék

	Érvényesen válaszolók	Nem roma	Roma	Nem roma	Roma	Összesen
Masszív gyűlölködő	33,6	35,6 (5,8)	2,7 (-5,8)	99,5	0,5	100,0
Előítéletes, de nem diszkrimináló	30,5	31,9 (3,1)	14,7 (-3,1)	96,8	3,2	100,0
Politikailag korrekt	19,6	19,2	17,3	93,8	6,2	100,0
Filoroma	16,4	13,2 (-11,7)	65,3 (11,7)	73,5	26,5	100,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	93,2	6,8	100,0

A khi-négyzet próba szignifikanciája $0,000 < 0,05$; $CV = 0,36$

A kereszttáblából jól kivehető, hogy a romák kétharmada tartozik a filoromák közé, míg a nem romákon belül ugyanez az arány jóval kisebb. Tehát amikor azt láttuk, hogy az alacsony iskolai végzettségűek, alacsony jövedelmi helyzetűek, sok roma környezetében élők, az objektív státusz alsó kategóriájában találhatók között a legmagasabb a filoromák aránya, akkor nem szabad elfelejtenünk, hogy a romák kétharmada tartozik a filoromák közé. A romáknak az az egyharmada, amelyre a többi cigánnyal kapcsolatos kisebb vagy nagyobb előítéletesség jellemző, több-kevesebb sikerrel integrálódott a többségi társadalomba.

Az eljövetei szándék elemzése

Most arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen szociodemográfiai és attitűd tulajdonságok hajlamosították a mintába kerülteket arra, hogy végül a szeptemberi deliberációs hétvégére eljőjenek. A kérdés egyrészt azért fontos, mert a deliberatív hétvége eredményeit kellőképpen árnyalhatja, hogy pontosan kik azok az emberek, akik véleményében történhetett egy esetleges elmozdulás. Másrészt pedig a további deliberatív közvélemény-kutatáshoz is hasznos információkkal szolgál az, hogy kik voltak hajlamosabbak egy ilyen vitahétvégén való részvételre. Találunk-e specifikumokat, megragadhatók-e általános jellemzők is?

A fókuszcsoporton és az egyéb kiscsoportos beszélgetések módszertanában visszatérő kérdés, hogy vajon azok az emberek, akik szívesen vesznek részt ilyen beszélgetéseken, különböznek-e valamilyen, a kutatás témája szempontjából releváns kérdésben azoktól, akik ódzkodnak véleményük ilyen formán való nyilvánításától. A deliberatív közvélemény-kutatás többek között azért különbözik

a fókuszcsoportoktól, mert utóbbinál a résztvevők számára a beszélgetés megkezdése előtt nem ismert a konkrét téma. Ebben a kutatásban viszont a vitahétségére invitáltak tudták, hogy a romák helyzetéről és beilleszkedési lehetőségeikről lesz szó. Ez a tudat már megszűrhetette a kérdezetteket, a kérdés csak az, hogy milyen irányban. Azok jöttek-e el, akik úgy gondolták, hogy végre terük lesz arra, hogy a cigánysággal kapcsolatos negatív véleményüket és problémáikat feltárják, vagy azok, akikben eleve kevesebb előítélet van a romákkal szemben, és tenni kívánnak azért valamit, hogy a romák helyzete jobbá váljon? Esetleg mindkét állítás igaz?

Kasper Møller HANSEN dán kutató szerint az eljöveteleli szándékra hatással van az is, hogy a deliberatív vitahétségéről a televízió tudósít.¹² A kutató szerint az is szerepet játszhat, hogy a részvételért fizetnek, és a résztvevőknek a szervezők teljes ellátást biztosítanak a hétségére. Hansen szerint azok, akik érdeklődnek a politika iránt, valószínűleg ezek nélkül a plusz juttatások és szereplési lehetőségek nélkül is részt vennének egy ilyen hétségén. A kutató mindezeket túl arra is felhívja a figyelmet, hogy már maga a kérdőív is befolyásolhatta a kérdezettet. Érdeklődőbbé tehetette a problémák iránt, akár még utána is kereshetett az újságokban, könyvekben, és már ez is emelhetette a kérdezettben a probléma ismertségének szintjét (HANSEN, 1999).

Mindezek alapján a következő hipotéziseket érdemes megvizsgálni azzal kapcsolatban, hogy kik mutattak nagyobb hajlandóságot a deliberatív vitahétségén való részvételre:

- 1) A kérdezett neme nem áll összefüggésben az eljöveteleli hajlandóságával, mert a közügyek iránti érdeklődés és a közügyekben való véleménynyilvánítás ugyanúgy jellemző a férfiakra, mint a nőkre.
- 2) A középkorúak között lesz várhatóan a legnagyobb eljöveteleli hajlandóság, míg a fiatalabbak és az idősebbek között kisebb, előbbi csoport alacsonyabb érdeklődése, utóbbi pedig rosszabb egészségi állapota miatt.
- 3) Ahogy a települési lejtőn egyre feljebb haladunk, úgy fog nőni a kérdezettek eljöveteleli hajlandósága, bár az a hipotézis is megkockáztatható, hogy a vidéki lakosok számára a fővárosban eltöltött hétség nagyobb vonzerővel bír.
- 4) Az alacsony iskolai végzettségűek kevésbé hajlamosak a részvételre, mint a magasabb iskolai végzettségűek. E hipotézist a bevezető tanulmányban¹³ említett tudatos ignorancia valószínűsíti.
- 5) Azok a megkérdezettek, akik a roma tengely mentén élnek, nagyobb valószínűséggel jönnek el a deliberatív hétségére, mert érintettnek érezhetik magukat a kérdésben, illetve kompetensnek érezhetik magukat a véleményalkotásban. (Ennek a hipotézisnek az ellenkezője is igaz lehet, hiszen az is feltehető,

¹² Kasper Møller Hansen: *The Deliberative Poll*, 1999, 3. o.

¹³ Lásd HERMAN Zita tanulmányát

hogy szaturálódtak a romákkal kapcsolatos ügyekkel, és ez visszatartja őket a részvételtől.)

- 6) Az alacsonyabb státusúak kevésbé hajlandóak részt venni a hétvégén, de ugyanez igaz a magasabb státusúakra is. A leghajlamosabb csoport várhatóan a középső státusúak csoportja. Mindezt a kérdőíves adatfelvételek statisztikai támasztják alá, amelyek azt bizonyítják, hogy a legalacsonyabb és a legmagasabb státusúak kevésbé hajlandóak akár csak egy kérdőív kitöltésében is közreműködni.
- 7) A gazdaságilag aktívak és a nyugdíjasok közül kisebb arányban jönnek el a deliberatív hétvégére, mint más inaktív csoportok közül. Az aktívaknak kevesebb idejük van, a nyugdíjasoknak pedig rosszabb egészségi állapotuk nem engedi a részvételt.
- 8) Ha valakinek él a szűkebb vagy tágabb környezetében roma, hajlamosabb lesz eljönni, mert érintettnek érzi magát, illetve hiteles véleménnyel rendelkezőnek gondolhatja magát.
- 9) A közügyekben való véleménynyilvánítási hajlandóságot egy most vasárnap tartandó szavazáson való részvételt mérő változóval mértük. Feltételezésünk szerint minél inkább biztos valaki az országgyűlési választáson való részvételében, annál inkább mutat hajlandóságot a vitahétvégén való részvételre.
- 10) A roma megkérdezettek szívesebben jönnek el a hétvégére, hiszen őket érintő kérdésekről van szó.
- 11) A különböző attitűdcsoportok közül a leginkább gyűlölködőkről és a filoromákról gondolhatjuk azt, hogy hajlamosak részt venni egy deliberatív vitahétvégén: előbbi csoport azért, mert úgy gondolhatja, hogy végre elmondhatja a véleményét, míg utóbbiakat a romák helyzetének javításáért való aktív cselekvés ösztönzi.

Először a részvétel és a fenti változók közti kétdimenziós összefüggéseket mutatjuk be. A deliberatív hétvégére a kérdezettek 16,3 százaléka jött el, míg a maradék 83,7 százalék inkább otthon maradt (14. táblázat).

14. táblázat: A deliberatív hétvégén résztvevők aránya a teljes mintában, százalék

	Összes megkérdezett (százalék)
Nem jött el	83,7
Eljött	16,3
Összesen	100,0

Ahogy várható volt, a *kérdezett neme* és a hétvégén való részvétel között nincs szignifikáns összefüggés ($p = 0,369$). Ez tehát alátámasztja azt a hipotézist, miszerint a romák helyzetéről és beilleszkedésükről való beszélgetés férfiak és nők körében egyforma vonzerővel bír.

A különböző *korcsoportba* tartozás és a részvétel között gyenge, de szignifikáns összefüggés található (15. táblázat).

15. táblázat: Az életkor és a vitahétvégén való részvétel kapcsolata, százalék

	Összes megkérdezett	29 éves vagy fiatalabb	30-39 éves	40-49 éves	50 éves vagy idősebb
Nem jött el	83,7	73,6 (-5,8)	86,7	87,1	89,1 (2,8)
Eljött	16,3	26,4 (5,8)	13,3	12,9	10,9 (-2,8)
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A khi-négyzet próba szignifikanciája $0,000 < 0,05$; $CV = 0,17$

A vitahétvégére a 29 év alattiak 26,4 százaléka jött, így ebben az életkori kategóriában a legmagasabb a résztvevők aránya. A két idősebb korcsoportban csökken az eljötték aránya. Ez alapján nem igazolódott be az a hipotézis, miszerint a középkorúak között lesz a legmagasabb a résztvevők aránya. A kapott eredmény azzal magyarázható, hogy a fiatalabbaknak több idejük volt részt venni egy vitahétvégén, mint az idősebbeknek, akik közül többen akár hétvégén is dolgozhatnak, míg a fiatalok zöme iskolába jár.

A *kérdezett lakóhelyének településtípusa* és a részvétel között szintén szignifikáns, de gyenge erősségű összefüggést találhatunk (16. táblázat).

16. táblázat: A *kérdezett lakóhelyének településtípusa* és a részvétel közötti kapcsolat, százalék

	Összes megkérdezett	10 ezer fő alatti	Város	Megyei jogú város	Budapest
Nem jött el	83,7	88,3 (3,0)	87,7 (2,2)	72,8 (-5,2)	82,0
Eljött	16,3	11,7 (-3,0)	12,3 (-2,2)	27,2 (5,2)	18,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A khi-négyzet próba szignifikanciája $0,000 < 0,05$; $CV = 0,17$

Ahogy látható, a megyei jogú városokban élők között a legmagasabb a vitahétvégén résztvevők aránya, tehát nem igazolódott be az a hipotézis, hogy a fővárosiak között lesz a legmagasabb a résztvevők aránya. Az viszont igaz, hogy

a 10 ezer lakos alatti településeken élők között volt a legkisebb a vitahétvégére eljövők aránya. Ezek alapján úgy tűnik, hogy a megyei jogú városokban élők hajlamosabbak voltak elfogadni a meghívást, mint más típusú településen élők.

Az *iskolai végzettség* is szignifikáns összefüggésben áll a vitahétvégén való részvétellel. A két változó közötti kapcsolat gyenge erősségű (17. táblázat).

17. táblázat: Az iskolai végzettség és a részvétel közötti kapcsolat, százalék

	Összes megkérdezett	Általános iskola	Szaktanácsképző	Középiskola	Egyetem/Főiskola
Nem jött el	83,7	79,7	90,7 (4,7)	80,6	78,6
Eljött	16,3	20,3	9,3 (-4,7)	19,4	21,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A khi-négyzet próba szignifikanciája $0,000 < 0,05$; $CV = 0,14$

Ahogy látható, a szaktanácsképzőt végzettek igencsak távol maradtak a deliberatív hétvégéről: mindössze 9 százalékuk jött el a vitára. A többi három iskolai végzettségi kategóriába tartozók között körülbelül ugyanakkora volt a résztvevők aránya. Ezek szerint a szaktanácskészek között a többi iskolai végzettséggel rendelkezőkhöz képest sokkal kisebb a részvételi hajlandóság, míg a többi csoport nagyjából ugyanakkora részvételi hajlandósággal bírt.

Az ötödik hipotézisem úgy szól, hogy azok a megkérdezettek, akik a roma tengely mentén élnek, nagyobb valószínűséggel jönnek el a deliberatív hétvégére, mert érintettnek vélheti magát a kérdésben, illetve kompetensnek a véleményalkotásban. Nos, a különböző régióba tartozás és az eljövétel között nincs szignifikáns összefüggés ($p = 0,119$). Azaz ha valaki a roma tengely mentén él, nem jön el kisebb vagy nagyobb arányban a deliberatív hétvégére.

A négykategóriás *objektív státust* mérő változó és a részvételt mutató változó között sincs szignifikáns összefüggés ($p = 0,633$). Így el kell vetni azt a hipotézist, miszerint a közepes státusúak között nagyobb lesz a hajlandóság a részvétellel.

A kért *gazdasági aktivitása* és vitahétvégén való részvétel között közepes erősségű, szignifikáns összefüggés található (18. táblázat).

18. táblázat: A kért gazdasági aktivitási státusza és a részvétel közötti kapcsolat, százalék

	Összes megkérdezett	Aktív	Gyes, gyed	Nyugdíjas	Munkanélküli	Tanuló	Egyéb inaktív
Nem jött el	83,7	87,3 (3,5)	95,9 (2,9)	90,4 (2,4)	73,6 (-2,4)	53,7 (-9,6)	83,6
Eljött	16,3	12,7 (-3,5)	4,1 (-2,9)	9,6 (-2,4)	26,4 (2,4)	46,3 (9,6)	16,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A khi-négyzet próba szignifikanciája $0,000 < 0,05$; $CV = 0,31$

Ahogy látható, valóban alacsony az aktívakon belül az eljötték aránya. Az is érthető, hogy a GYES-en és a GYED-en lévők inkább nem jönnek el a kétnapos deliberációra. A nyugdíjasok között ugyancsak alacsony a résztvevők aránya, hiszen nehezebben mozognak, rosszabb az egészségi állapotuk. Ugyanakkor látható az is, hogy a tanulók közül majdnem minden második, a munkanélküliek közül pedig majdnem minden negyedik eljött a vitahétfőjére. Úgy tűnik tehát, hogy a szabadidő igen fontos dimenziója annak, hogy valaki hajlandó-e részt venni egy deliberatív vitahétfőjén.

Nincs szignifikáns kapcsolat a részvételi hajlandóság és a kérdezett környezetben élő romák száma között ($p = 0,682$). Tehát nem bizonyult be az a feltetelezés, miszerint akinek a környezetében több roma van, kompetensnek érezheti magát a deliberáció témáját tekintve, ezért nagyobb hajlandóságot mutat majd az eljövételre.

A közügyekben való aktív részvétel mérésére a *szavazási hajlandóságot* mérő változót használtuk. Egy most vasárnap esedékes hipotetikus választáson való részvétel és a vitahétfőjére való eljövétel között gyenge, de szignifikáns összefüggést találhatók (19. táblázat).

19. táblázat: A szavazási hajlandóság és az részvétel közötti kapcsolat, százalék

	Összes megkérdezett	Biztosan nem menne el szavazni	Valószínűleg nem menne el szavazni	Valószínűleg elmenne	Biztosan elmenne
Nem jött el	83,7	85,6	87,0	86,4	79,7 (-2,8)
Eljött	16,3	14,4	13,0	13,6	20,3 (2,8)
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A khi-négyzet próba szignifikanciája $0,045 < 0,05$; $CV = 0,09$

Ahogy látható, a közéletben való részvételi hajlandóság nem csak a parlamenti választásokon való részvételre, de a civil aktivitásra is kihat.

Érdekesség, hogy a romák és a nem romák ugyanolyan arányban jöttek el a hétfőjére. El kell tehát vetnünk azt a hipotézis, miszerint a romák között nagyobb a részvételi hajlandóság. Végül az attitűdcsoportok és a részvételi hajlandóság közötti összefüggést vizsgáljuk meg. A két változó között gyenge szignifikáns összefüggés mutatható ki (20. táblázat).

20. táblázat: Az előítéletesség-klaszter és részvétel közötti kapcsolat, százalék

	Összes megkérdezett	Masszív gyűlölködő	Előítéletes	Politikailag korrekt	Filoroma
Nem jött el	83,7	89,9 (3,9)	87,3 (2,1)	76,7 (-3,1)	73,5 (-4,2)
Eljött	16,3	10,1 (-3,9)	12,7 (-2,1)	23,3 (3,1)	26,5 (4,2)
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A khí-négyzet próba szignifikanciája $0,000 < 0,05$; $CV = 0,18$

Látható, hogy az előítéletekkel rendelkező csoportok inkább távolmaradtak a deliberációtól, míg a politikailag korrektek és a filoromák közül körülbelül minden negyedik úgy gondolta, hogy érdemes eljönnie a vitára. A filoromák között a legnagyobb a résztvevők aránya, és a gyűlölködők között a legkisebb. Úgy tűnik tehát, hogy a deliberációra már eleve olyan megkérdezettek jöttek el inkább, akiknek kevesebb előítéletük volt a romákkal szemben, vagy egyáltalán nem is rendelkeztek előítéletekkel.

A részvételi hajlandóság komplex magyarázó modellje

Végezetül egy többváltozós modellben elemezzük a részvételi hajlandóság és az előbb bemutatott dimenziók közötti összefüggést. A többdimenziós modellel lehetőség nyílik arra, hogy a változók önálló magyarázóerejükben jelenjenek meg, kiszűrve a többi, a modellben lévő változó hatását.¹⁴ A modellépítés végeredményeképpen összesen három magyarázó változónak maradt önmagában állva is szignifikáns magyarázó ereje. Ezek a változók: a négykategóriás településtípus, a kért gazdasági aktivitása és az előítéletesség-klaszter. Nem volt szignifikáns magyarázóereje, ezért a végső modellből kikerült a kért neme, iskolai végzettsége, korcsoportba tartozása¹⁵, régióba tartozása, objektív státusa, környezetében élők romák száma, roma vagy nem roma származása, valamint szavazási hajlandósága.

Azt, hogy a végső modellünk szignifikáns-e, khí-négyzet próbával teszteltük. Mivel a modellhez tartozó khí-négyzet próba szignifikanciája megfelelő (0,000), ez azt jelzi, hogy a modell szignifikánsan képes javítani a legrosszabb illeszkedést (21. táblázat).

¹⁴ Mivel a részvételt mérő változó kétértékű (dummy), ezért bináris logisztikus regresszió elemzést alkalmazunk.

¹⁵ Folytonos változóként sem működött

21. táblázat A modell szignifikanciája

	Khí-négyzet	Szabadságfok	Szignifikancia
1. lépés: modell	127,2	11	0,000

A találatmátrix alapján azt mondhatjuk, hogy a logisztikus regresszió a megfigyelések 84 százalékát helyesen sorolta be aszerint, hogy eredetileg eljött-e a megkérdezett, illetve hogy a különböző tulajdonságai alapján mit becsültünk volna erre. Ha egy keresztábrával ellenőrizzük azt, hogy vajon van-e összefüggés a valódi és a becsült csoporttagság között, azaz szignifikáns érdeemben növelték-e a találati arányt a regresszió független változói, akkor azt kapjuk, hogy a független változók érdeemben növelni tudták a találati arányt.

Most nézzük meg, hogy a változóink hogyan hatnak a deliberációra való eljövételre.

22. táblázat A magyarázó változók szignifikanciája és esélyhányadosa

Változó neve	B-érték	S.E.	Wald-érték	Szignifikancia	Esélyhányados
Konstans	-2,52	0,23	116,51	0,00	0,08
TELEPÜLÉSTÍPUS (10 ezer alatti város)			17,10	0,01	
Város	0,10	0,27	0,13	0,72	1,10
Megyei jogú város	0,80	0,24	11,59	0,00	2,24
Budapest	-0,06	0,26	0,05	0,83	0,95
ELŐÍTÉLETESÉG-KLASZTER (masszív gyűlölködő)			24,60	0,00	
Előítéletes	0,07	0,25	0,08	0,78	1,07
Politikailag korrekt	0,78	0,26	8,73	0,00	2,13
Filoroma	1,06	0,26	16,86	0,00	2,88
GAZDASÁGI AKTIVITÁS (aktív)			65,80	0,00	
Gyes/gyed	-1,33	0,65	4,23	0,04	0,26
Nyugdíjas	-0,40	0,29	1,92	0,17	0,67
Munkanélküli	0,76	0,31	5,89	0,02	2,14
Tanuló	1,62	0,24	47,74	0,00	5,06
Egyéb inaktív	0,31	0,40	0,61	0,44	1,37

OLS $R^2 = 0,13$; $RL^2 = 0,04$; találati arány = 84%***

Az esélyhányadosok azt mutatják, hogy a 10 ezer lakosúnál kisebb településeken élőkhez képest a megyei jogú városokban élők 2,2-szer nagyobb eséllyel jöttek el a vitára.

Az aktívakhoz képest a GYES-en, GYED-en lévők kisebb eséllyel jöttek el a vitahétségére. Ugyanakkor az is látható, hogy a munkanélküliek 2,14-szer nagyobb, a tanulók pedig még náluk is nagyobb, mintegy 5-ször nagyobb eséllyel vettek részt a deliberáción.

Ha kiszűrjük a településtípus és az aktivitás hatását, azt mondhatjuk, hogy a masszív gyűlölködőkhöz képest a filoromák körülbelül 2,9-szer nagyobb eséllyel jöttek el a deliberációra. A gyűlölködőkhöz képest a politikailag korrektek is nagyobb eséllyel, pontosan 2,1-szer nagyobb eséllyel mentek el a deliberatív hétségére.

A legrosszabb illeszkedést 13,2 százalékosan tudtuk javítani, ennyi a „megmagyarázott hányad”, ennyivel csökkent a log-likelihood függvény értéke.

Ha a logisztikus regresszió által becsült csoportovatarozást egy olyan lineáris regressziós modell függő változójának tekintjük, amelyben független változó a részvételt mérő dummy változó (eljött/nem jött el), akkor az adjusztált R négyzet értéke megmutatja nekünk a modell által megmagyarázott hányadot, ami ebben az esetben 4,1 százalék. Ennek az alacsony megmagyarázott hányadnak is köszönhető, hogy a logisztikus regresszió független változói érdemben nem növelték a találatarányt.

Összegzés

Mindezek alapján kirajzolódhat egy kép a deliberáción résztvevőkről. Nem mondhatjuk, hogy a vitahétségére invitáltak hűen tükrözték Magyarország 18-65 év közötti lakosságát. A deliberatív hétségére olyan emberek fogadták el nagyobb eséllyel a meghívást, akikben eleve kevesebb előítélet volt a romákkal szemben, vagy nem is viseltettek előítéletekkel, továbbá azok, akiknek több szabadidejük volt.

A kötet azon tanulmánya¹⁶, amely a deliberáció előtti és utáni vélemények mélyebb elemzését tartalmazza, azért számol be viszonylag kisebb mértékű véleményváltozásról, mert magára a hétségére inkább olyan emberek jöttek el, akikben eleve kevesebb volt az előítélet. Így a vélemények további pozitív irányba való megváltoztatása eleve behatárolt.

Érdekes, hogy a kérdezett környezetében élő romák száma és a kérdezett roma vagy nem roma származása nem hatott szignifikánsan az eljöveteleli szándékra. Önmagában az, hogy ha a kérdezett roma volt, nem jelentett nagyobb esélyt arra,

---

¹⁶ Lásd KOLTAI Júlia és LIPPÉNYI Zoltán tanulmányát

hogy el is jöjjön erre a vitahétvégére, és kifejtse gondolatát azokról a dolgokról, melyek éppen az ő életét érintik a leginkább.

Az is érdekes, hogy a vitahétvégén való részvételt nagymértékben meghatározza a kérdezett szabadideje. Lehet, hogy számos otthonmaradót is érdekelt a téma, ám vagy azért, mert dolgoztak, vagy azért, mert idősebbek és nyugdíjasok lévén rosszabb az egészségi állapotuk és nehezebb a mozgásuk, nem tudtak eljönni, így egy esetleges deliberáció-hatásról az ő esetükben semmit nem tudunk mondani.

Az azonban látszik, hogy akik eljöttek, igen markáns és a témánk szempontjából egyáltalán nem irreleváns tulajdonságban különböztek azoktól, akik otthon maradtak, ez pedig az előítéletességük mértéke. Éppen azokat a csoportok érte el kevésbé a deliberáció, akiknek a véleményváltozása a leginkább kívánatos lenne abban az értelemben, hogy kevésbé legyenek előítéletesek, és előítéletek ne gátolják vagy akadályozzák a romák helyzetének javulását. Ha ezt a masszív elzárkózást nem lehet valahogy feloldani a súlyosan előítéletes emberekből, akkor nem várhatjuk azt, hogy a véleményük változzon. A romákkal való kontaktus, a kultúrájukkal és sokszínűségükkel való érintkezés hatására csökkenhetnek az előítéletek, de ez csak akkor működik, ha az emberekből megvan az a hajlandóság, hogy nyissanak a roma emberek és a roma kultúra felé. Úgy tűnik tehát, hogy nem elég, ha a tényszerű információkat megismertetjük az emberekkal, és másfél-két napon keresztül benyomást szereznek a romákról, először azt kell elérni, hogy egyáltalán hajlandóak legyenek egy asztalhoz ülni velük. Ki gondolta volna, hogy éppen ez lesz a nehezebb feladat.